

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อม ด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา*

APLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR FORESTRY ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS

ภูริวัจน์ บุญยุฒิปริตตา

Phuriwat Punyawutpreeda

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya, Thailand

E-mail: phu9555@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ 2) เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ 3) เพื่อนำเสนอแนวทาง ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ โดยภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูล คือ พระสงฆ์นักพัฒนาผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่อุทยาน จำนวน 17 จังหวัด 3 ภาค และการทำ Group Discussion จำนวน 9 ท่าน ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการและด้านการรักษานุรักษ์ป่าไม้ของรัฐ

ผลการวิจัยพบว่า

1. การใช้หลักพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างภูมิปัญญาที่จะนำมาประยุกต์ แต่ละภาค ต่างกันด้วยพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่ชุมชน การประกอบอาชีพของชุมชน และลักษณะของประเภทผืนป่า ป่าอุดมสมบูรณ์ ป่าแห้งแล้ง เป็นต้น จึงต้องใช้หลักธรรมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ภาคกลาง ใช้หลักธรรมศีล 5 และหลักไตรสิกขา สร้างกิจกรรม อาชีพ และความสามัคคี ภาคอีสานใช้หลัก อริยสัจ 4 และศีล 5 โดยการสร้างวัด สร้างโรงทานของอุปโภคบริโภคที่ได้มาจากภาครัฐ และวัดต่าง ๆ ร่วมกันสร้างกิจกรรมสอนอาชีพการเรียนรู้ ตั้งชมรมและสมาชิกของท้องถิ่นที่มี เพื่อ

* Received 1 July 2019; Revised 14 August 2019; Accepted 20 August 2019

ชาวบ้านอยู่ดีกินดี มีความร่วมมือในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมผืนป่า ภาคเหนือ ใช้หลักความเพียร ขันติ วิริยะ อุสาหะ ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตาและการมีหิริโอตตปปะ ใช้ห้องเรียนจากพื้นที่ป่า การเข้าไปสัมผัสกับธรรมชาติภายในป่าด้วยการสร้างประเพณีการบวชป่า ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไว้ประจำในป่าแล้วส่งพระสงฆ์ไปจำพรรษาในป่า ซึ่งจัดเป็นภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ป่า

2. การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ด้านป่าไม้ของแต่ละภาค แตกต่างกัน ดังนี้ ภาคกลางใช้แบบที่ 1 คือ หลักศีล 5 และไตรสิกขา ภาคอีสานใช้แบบที่ 2 คือ หลักศีล 5 อริยสัจ 4 และเหนือใช้แบบที่ 3 คือ ความเพียร ขันติ วิริยะ อุสาหะ ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตา และหิริโอตตปปะ ซึ่งแต่ละแบบของแต่ละภาคนั้น ได้ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ด้วยการนำหลักธรรมไปปรับใช้กับประชาชน ให้ปฏิบัติตามหลักธรรม ซึ่งถือได้ว่าหลักธรรมแต่ละแบบ เป็นรูปแบบที่เหมาะสมตามลักษณะของภูมิภาค ชุมชน และผืนป่านั้น ๆ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ต้องเริ่มจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูล และทำความเข้าใจถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น จึงสามารถช่วยให้การจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้สัมฤทธิ์ผลแบบยั่งยืน

3. แนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ โดยภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา มีหลัก ไตรสิกขา อริยสัจ 4 ความเพียร ขันติ วิริยะ อุสาหะ ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตา และหิริโอตตปปะ เพราะหลักธรรมแต่ละหลักธรรมกล่าวถึงความเป็นจริงในมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันในสังคมตั้งแต่ครอบครัวจนถึง ชุมชน ต้องมีความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อความประพฤติดีที่ผิดทำนองคลองธรรม ไม่มีการเบียดเบียนกัน และไม่ควรเอาไรต์เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ละเว้นสิ่งที่ทำความเดือดร้อนให้กับตนเองและผู้อื่น ซึ่งการใช้ภูมิปัญญาจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สามารถเป็นแนวทางที่ต้องใช้ปัญญา เพื่อให้คนในสังคมรู้แจ้งจะทำให้การจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้สัมฤทธิ์ผลต่อไป

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา, การจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้, พระสงฆ์ นักพัฒนา

Abstract

The purposes of this research were 1) To study the Buddhist wisdom for environmental management of the forest. 2) To analyze the practical Buddhist wisdom for environmental management of the forest. 3) To present the guidelines of environmental management in the forest by Buddhist wisdom. This research is a Qualitative Research; the data were gained by informants were Monk developers in the local area, Forest officers, and Park staffs from 17 provinces of 3 regions and Group Discussion of 9 people consist of the academic experts and the government experts in forest conservation.

The results indicated as following details;

1. These followed the principles of Buddhism and applied the information to create wisdom for a community in each region, therefore occupation in communities with different types of forest such as Fertile Forest, Dry Forest etc. as this reason in each region has different principles. The Central region followed five precepts and the threefold way in Buddhism for activities, occupation, and unity. Isan region followed the four noble truths and five precepts to support the temple construction, free public meals where was donated consumer goods by the government; included with occupational learning projects, environment conservation activities. Northern region followed perseverance, patience, diligence, a painstaking effort, precept, concentration, intellect, kindness, and *Hīri o tṭapa* in activities by having activity in the forest such as tree ordination as invented tradition, making a Buddha statue in forest.

2. Applicability of Buddhist wisdom to environmental management of forest in each region, for example, Central Region followed five precepts and the threefold way in Buddhism. Isan region followed the four noble truths and five precepts, and Northern region followed perseverance, patience, diligence, a painstaking effort, precept, concentration, intellect, kindness, and *Hīri o tṭapa*.

the regions were followed in different ways of the principles of Buddhism as different types of forest.

3. The guidelines for environmental management in the forest by following the principles of Buddhism were the threefold way in Buddhism, four noble truths, perseverance, patience, diligence, a painstaking effort, precept, concentration, intellect, kindness, and Hiri o tap pa. All of the principles were mentioned to reality in humans, co-existence in society, family, community as all of the units have the principles of Buddhism in their life including environmental management of the forest.

Keywords: Buddhist Wisdom, Environmental Management of Forest, Monk Developers

บทนำ

การดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางพระพุทธศาสนา ดังกล่าว ได้กลายมาเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินการกิจกรรมของพระสงฆ์ในสมัยหลัง ๆ โดยเฉพาะพระสงฆ์ในสังคมไทยในภูมิภาคต่าง ๆ ได้มีการประยุกต์แนวคิดการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาดำเนินการกิจกรรมทางสังคม เช่น การบวชป่า การอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำ ป่าชุมชน การกำหนดอุทยาน เขตพุทธอุทยาน เป็นต้น เพื่อร่วมแก้ไข ปัญหา สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นสังคมไทย ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันมีการดำเนินการกิจกรรม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของพระสงฆ์ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ มีการจัดทำโครงการพุทธ อุทยานของพระสงฆ์สายวัดป่าจนเกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย และมีการ ดำเนินการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น กลุ่มฮักเมื่อนานของพระสงฆ์ในจังหวัดน่านที่มี เจตนาร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่านและขยายเป็นเครือข่ายพระสงฆ์ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั่วประเทศ จนปรากฏว่า พระสงฆ์หลายรูปสามารถพัฒนา กระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชนและสิ่งแวดล้อมตามแนวพระพุทธศาสนาได้อย่าง เหมาะสม โดยมีการบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการเสริมสร้างความสมดุลในระบบ นิเวศวิทยาชุมชนจนได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวและสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการ

สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาชุมชน ใช้หลักศีล 5 ไตรสิกขา อริยสัจ 4 ความเพียร ขันติ วิริยะ อุสหาะ ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตา และหิริโอตตัปปะ และมีความรักต่อทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้แบบพอเพียง โดยอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นส่วนรวมให้เกิดเป็น ป่าเศรษฐกิจตอบสนองความต้องการประชาชนมีส่วนร่วม เพื่อให้สวนป่ามีการจัดการที่ยั่งยืน ครบทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เมื่อใช้หลักเมตตา พระสงฆ์เป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับที่เป็นภูมิปัญญาที่สร้างงาน สร้างคน ให้มีความสุขด้วยสภาพการเป็นอยู่ก่อน เพื่อตอบรับการขอความร่วมมือซึ่งเป็นการสร้างความศรัทธาให้กับชุมชน และมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน และป่าได้เป็นที่ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก มีชีวิตอยู่ท่ามกลางป่าตลอดระยะเวลา ตั้งแต่พระองค์ประสูติ ตรัสรู้ ประินิพพาน และการแสดงพระธรรมเทศนา โดยหลักคำสอนจะเน้นให้พระภิกษุเห็นคุณค่าของธรรมชาติและให้ความสำคัญต้องช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งในพระไตรปิฎก จากพระสูตรต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือ 1) ปโลกสูตร 2) อธรรมิกสูตรและ 3) เวสสันดรชาดก พระสูตรและพระวินัยที่พระพุทธทรงบัญญัติไว้ แสดงให้เห็นความสำคัญ ในการดูแลและรักษาป่าและห้ามตัดไม้ทำลาย และยังเน้นให้ประโยชน์ที่เกิดจากการธรรมชาติป่าไม้ ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารเรื่อง วิถีชุมชน ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้กับชุมชน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552)

จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความตระหนักว่า พระสงฆ์สามารถเสริมสร้างความสมดุลในธรรมชาติ เพื่อการวางแผนพัฒนาสร้างความสมดุล โดยอาศัยพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญา เป็นแนวทางในการพัฒนาอนุรักษ์ป่าไม้ ให้ไปในทิศทางที่เหมาะสม เพราะเป็นการบูรณาการอย่างมีความรับผิดชอบ มาจากจิตใจภายใน และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มีการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ ทั้งจากหน่วยงานรัฐบาล และท้องถิ่นแก่ประชาชน ที่สำคัญคือต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการกับการบูรณาการทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และจิตใจ เพื่อใช้ในการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

2. เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

3. เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย งานวิจัยนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลที่เป็นความรู้ และความเป็นจริงจากผู้รู้จริง (Key informants) ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ 1) การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ 2) การวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ และ 3) การนำเสนอแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้โดยภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) คือ พระสงฆ์นักพัฒนาผู้นำชุมชน เจ้าหน้าทีป่าไม้ เจ้าหน้าที่อุทยาน จำนวน 17 จังหวัด 3 ภาค และการทำ Group Discussion จำนวน 9 ท่าน ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการและด้านการรักษานุรักษ์ป่าไม้ของรัฐ

3. เครื่องมือในการวิจัย (Research Instruments) ผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือสำรวจข้อมูลเชิงประจักษ์ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ การสังเกต และเครื่องมือการบันทึก เพื่อค้นหาหลักการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา

4. การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือหลายรูปแบบ มาจัดระเบียบข้อมูล (data organizing) เพื่อให้เกิดองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ให้ข้อมูลอยู่ในสภาพที่พร้อมจะนำไปวิเคราะห์ได้สะดวก ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน คือ 1) ส่วนที่ได้จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ คือ การประยุกต์ใช้ ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา และ 2) ส่วนที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ได้แก่ แหล่งภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา แหล่งความรู้การจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา

ผลการวิจัย

1. ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ นั้นได้ศึกษาทั้ง 3 ภาค มีรูปแบบการใช้หลักพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างภูมิปัญญาที่จะทำมาประยุกต์ แต่ละภาคต่างกันด้วยพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่ชุมชน การประกอบอาชีพของชุมชน และลักษณะของประเภทผืนป่า ป่าอุดมสมบูรณ์ ป่าแห้งแล้งเป็นต้น จึงต้องใช้หลักธรรมที่แตกต่างกันไป ดังนี้ ภาคกลาง ใช้หลักธรรมศีล 5 และ หลักไตรสิกขา เป็นพื้นฐานที่ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาสร้างกิจกรรม อาชีพ สร้างความสามัคคี อบรมการรักษาสิ่งแวดล้อมและการปลูกป่า และการสร้างวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการรักษาป่าไม้ ภาคอีสานใช้หลักธรรมด้านอริยสัจ 4 และหลักธรรมศีล 5 และหลักเมตตา อุเบกขา เพื่อสร้างภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา ด้านเยาวชนจากวัดไปสู่อุพัชป และครอบครัว ด้านความมีเมตตาต่อกันในการอยู่ร่วมกันโดยการสร้างวัดสร้างโรงงานของอุบโศกบริโศกที่ได้มาจากภาครัฐและวัดต่าง ๆ ร่วมกันสร้างกิจกรรมสอนอาชีพการเรียนรู้ ตั้งชมรมและสมาชิกของท้องถิ่นที่มี เช่น ด้านอาหารงานหัตถกรรม สร้างแหล่งท่องเที่ยวให้กับชุมชนมีรายได้ เพื่อชาวบ้านอยู่ดี กินดีมีความร่วมมือในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมผืนป่า ก็จะมีแรงกายและใจมาช่วยกันโดยไม่ต้องชักจูงหรือบังคับ เพราะใช้หลักเมตตาพระสงฆ์เป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับที่เป็นภูมิปัญญาที่สร้างงาน สร้างคน ให้มีความสุขด้วยสภาพการเป็นอยู่ก่อน เพื่อตอบรับการขอความร่วมมือซึ่งเป็นการสร้างความศรัทธาให้กับชุมชน ภาคเหนือ ใช้หลักพระพุทธศาสนาสร้างภูมิปัญญาด้วยหลักความเพียร ขันติ วิริยะ อุสหาหะ ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตาและการมีหิริโอตตัปปะ เพื่อสร้างภูมิปัญญาของความขยันอดทน หมั่นทำและการให้ในสิ่งที่ขาดและสร้างในสิ่งที่ต้องการ ถึงจะมีคุณค่า เช่น การร่วมมือกับสร้างแหล่งน้ำหรือ ประปา เพื่อมาสู่ชุมชนในลักษณะใครทำ ใครได้ใช้ จึงทำให้เกิดความร่วมมือที่จะทำและสร้างในสิ่งที่ขาดด้วยความเพียรและขันติ เพื่อให้ได้มาและเกรงกลัวในสิ่งบาป เพื่อคิดจะทำจึงต้องมีหลักธรรมมาใช้ลักษณะภูมิปัญญาการสร้างด้วยตนเอง โดยมีวัดเป็นกำลังหลักสำคัญ เช่น สร้างแหล่งท่องเที่ยว ศูนย์การออกกำลังกาย การใช้ห้องเรียนจากพื้นที่ป่า การเข้าไปสัมผัสกับธรรมชาติภายในป่าด้วยการสร้างประเพณีการบวชป่า ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไว้ประจำในป่าแล้วส่งพระสงฆ์ไปจำพรรษาในป่า จัดเป็นการใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ป่าให้ถาวรแบบยั่งยืนต่อไป

2. การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาด้านป่าไม้ของแต่ละภาคมีความคิดในการใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาที่ต่างกันในหลักธรรมและแนวความคิดทางภูมิปัญญาจึงแตกต่างกัน แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ แบบที่ 1 หลักธรรมด้านศีล 5 และไตรสิกขา แบบที่ 2 หลักธรรมด้านศีล 5 ด้านอริยสัจ 4 และหลักเมตตา อุเบกขา แบบที่ 3 ใช้หลักธรรมความเพียร ขันติ วิริยะ อุตสาหะ ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตา และหิริโอตตัปปะ แต่ละแบบของแต่ละภาคนั้นได้ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมตามลักษณะของภูมิภาค ชุมชน และผืนป่านั้น ๆ ซึ่งมีรายละเอียดที่ค้นพบจากการวิจัย ดังนี้

การประยุกต์ด้วยหลักอริยสัจ 4 คือ 1) ทุกข์ เมื่อนำมาประยุกต์เข้ากับวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม จะมองเห็นธรรมชาติในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ที่กำลังเผชิญความทุกข์และวิกฤตอันตรายทางระบบนิเวศ กำลังเข้าสู่วิกฤตทางสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เพราะฉะนั้น มนุษย์ควรเข้าถึงธรรมชาติ โดยมอง ธรรมชาติ เข้าถึงธรรมชาติว่า ธรรมชาติมีการเกิดดับและย่อยสลายและความทุกข์ของธรรมชาติ คือ ความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องการความสนใจจากมนุษย์ให้ช่วยกันบำรุงรักษาและการดูแลธรรมชาติ 2) สมุทัย คือ เหตุเกิดทุกข์ อันเกิดจากตัณหา คือ ความอยากที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ทำให้เกิดทุกข์ พระพุทธศาสนามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ตัณหาความอยากที่มีอยู่ในจิตใจทำให้มนุษย์ทำลายธรรมชาติ เพื่อสนองตัณหาความต้องการของตนเอง ดังนั้น มนุษย์จึงควรลดตัณหาที่มีอยู่ เพื่อความอยู่รอดของสิ่งแวดล้อม 3) นิโรธ คือ ดับความทุกข์ ความชั่วและบาป การดับความทุกข์ก็เปรียบได้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้รับผลกระทบอยู่และเมื่อมนุษย์รู้ว่าสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมคืออะไร เกิดมาจากไหน มีอะไรเป็นฐานทำให้เกิดปัญหา ก็หาทางกำจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นให้หมดไป ทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นกลับมาสมบูรณ์เช่นเดิมได้ และ 4) มรรค คือ หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ มรรคมืองค์แปด ก็เปรียบเสมือนหลักการ หรือกระบวนการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติ ความมีสติจะนำไปสู่สมาธิและปัญญา ซึ่งจะปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์และความโศกเศร้าทั้งมวล ยังสามารถหาวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

การประยุกต์โดยศีล 5 มีการนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ โดยใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้ 1) ละเว้นจาก

การฆ่าสัตว์ หมายถึง การล่าสัตว์ทุกชนิด เพื่อการฆ่าหรือบูชาอัญญ และรวมไปถึงการไม่ทำลายพืชทุกชนิด 2) ละเว้นจากการลักขโมย หมายถึง ควรยึดถือประโยชน์ตามที่ธรรมชาติให้มา โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม ไม่ควรไปเร่งหรือเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมีเร่งผลผลิต จนกลายเป็นการทำลายธรรมชาติและเป็นมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม 3) ละเว้นจากการประพาศิตทางเพศ หมายถึง เว้นจากการประพาศิตในกาม ผู้ประพาศิตศีลข้อนี้ จะทำให้ชีวิตมีภัยคุกคามหรือมีศัตรูมากในทำนองเดียวกัน ด้านสิ่งแวดล้อมก็เช่นเดียวกัน ถ้ามนุษย์ประพาศิตต่อธรรมชาติ โดยมองธรรมชาติเป็นเสมือนบ่าบัดความใคร่ มนุษย์ก็จะมีอาการลอบตดต้นไม้ทำลายป่า ฆ่าสัตว์ นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สร้างขึ้นมา 4) ละเว้นจากการพูดเท็จ หมายถึง ไม่พูดโกหก มีความจริงใจ ปราศจากอคติในด้านจริยธรรม สิ่งแวดล้อม ควรพูดในลักษณะส่งเสริมการอนุรักษ์และสิ่งแวดล้อม หรือพูดสร้างแรงจูงใจรวมทั้งการใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ให้ทุกคนได้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและช่วยกันอนุรักษ์ไว้ และ 5) ละเว้นจากการดื่มสุรา รวมทั้งยาเสพติด หมายถึง บุคคลไม่ควรดื่มน้ำเมาจากผลผลิตจากต้นไม้อื่น หรือพืชชนิดต่าง ๆ เป็นที่มาแห่งการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การประยุกต์หลักเมตตาและกรุณา เป็นหลักแห่งการส่งความปรารถนาดีให้ผู้อื่นได้รับสุข ความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ความสุขเกิดขึ้น ได้ทั้งกายและใจ และสังคมหากยังมีการเบียดเบียนกันและกันความสุขจะเกิดขึ้นมิได้ ในขณะที่ ความกรุณาเป็นความปรารถนาดีให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ย่อมจะทำให้เกิดการตระหนักเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ ยอมนำพาไปสู่การรับผิดชอบในสิ่งที่ได้กระทำลงไป

การประยุกต์หลักหิริโอตตัปปะ ความละอายต่อบาป ความเกรงกลัวต่อบาป ไม่ทำผิด แม้แต่จะคิด ในเรื่องนี้มีกฎหมาย พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ. 2535 เป็นกรอบในการกระทำที่จะไม่ละเมิด หรือได้กระทำผิดด้วยการเกรงกลัวต่อบทลงโทษ และอายุที่จะทำความผิดที่ฝ่าฝืนกฎหมาย

หลักธรรมทั้ง 4 ประการนี้ สามารถควบคุมพฤติกรรมมนุษย์และให้ความสามัคคีในความรักเมตตากรุณาต่อกันด้วย การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาประยุกต์และปรับใช้ให้เข้าถึงความเป็นจริงที่เป็นสัจจะธรรมที่เป็นรูปธรรมได้ ด้วยกระบวนการและวิธีการเชิงพฤติกรรมในลักษณะพึ่งพาซึ่งกันและกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันและความคิดสร้างสรรค์เพื่อการ

อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ให้เพิ่มพูนขยายอาณาเขตกว้างขวางในผืนป่า เพราะทุกวันนี้ป่าไม้ นับวันมีแต่ลดลง ซึ่งมีผลกระทบต่อมลภาวะ เป็นพิษกับมวลมนุษย์

3. แนวทางที่นำเสนอในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ โดยภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นสากลที่สามารถนำมาปรับใช้ได้กับทั้ง 3 ภาค โดยใช้หลักธรรม อริยสัจ 4 ศีล 5 เมตตา และ หิริโอตตัปปะ เพราะหลักธรรมแต่ละหลักธรรมกล่าวถึงความเป็นจริงในมนุษย์ ของการเป็นอยู่ในปัจจุบันที่ประกอบไปด้วย อริยสัจ 4 ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ศีล 5 คือการละเว้นในสิ่งที่ทำความเดือดร้อนให้กับตนเอง และผู้อื่นของศีลทั้ง 5 ข้อ และการอยู่ร่วมกันในสังคมตั้งแต่ครอบครัวจนถึง ชุมชน ต้องมีความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันและ สดุดาย ต้องมีความละเอียดและเกรงกลัวต่อความประพฤติที่ผิดทำนองคลองธรรม และการ เบียดเบียนกัน การเอาเปรียบกัน ซึ่งต้องใช้ ภูมิปัญญาจากหลักธรรมที่ต้องใช้ปัญญา เพื่อให้รู้แจ้งต่อไป

อภิปรายผล

1. ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้นั้น จากการที่ได้ ศึกษาทั้ง 3 ภาค คือ ภาคกลาง ภาคอีสานและภาคเหนือ มีรูปแบบการใช้หลักพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างภูมิปัญญาแต่ละภาคที่แตกต่างกัน ใช้หลักธรรมศีล 5 และหลักไตรสิกขา สร้าง กิจกรรม อาชีพ และความสามัคคี ภาคอีสานใช้หลักอริยสัจ 4 และศีล 5 โดยการสร้างวัด สร้าง โรงทานของอุปโลกบริโภคที่ได้มาจากภาครัฐ และวัดต่าง ๆ ร่วมกันสร้างกิจกรรมสอนอาชีพ การเรียนรู้ ตั้งชมรมและสมาชิกของท้องถิ่นที่มี เพื่อชาวบ้านอยู่ดีกินดี มีความร่วมมือในการ อนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมผืนป่า ภาคเหนือ ใช้หลักความเพียร ชันติ วิริยะ อุสาหะ ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตาและการมีหิริโอตตัปปะ ซึ่งในแต่ละภาคเป็นพื้นฐานที่ใช้ภูมิปัญญาทาง พระพุทธศาสนาสร้างกิจกรรม อาชีพ สร้างความสามัคคี อบรมการรักษาสิ่งแวดล้อมและ การปลูกป่า และการสร้างวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการรักษาป่าไม้ จากเยาวชนจากวัด ไปสู่พ่อ แม่ และครอบครัว เพื่อชาวบ้านอยู่ดี กินดี มีความร่วมมือในการอนุรักษ์ผืนป่า เมื่อใช้หลัก เมตตา พระสงฆ์เป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับที่เป็นภูมิปัญญาที่สร้างงาน สร้างคน ให้มีความสุข ด้วยสภาพการเป็นอยู่ก่อน เพื่อตอบรับการขอความร่วมมือซึ่งเป็นการสร้างความศรัทธาให้กับ ชุมชน และมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน และป่าได้เป็นที่ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าและ

พระสงฆ์สาวก มีชีวิตอยู่ท่ามกลางป่าตลอดระยะเวลา ตั้งแต่พระองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ และการแสดงพระธรรมเทศนา โดยหลักคำสอนจะเน้นให้พระภิกษุเห็นคุณค่าของธรรมชาติ และให้ความสำคัญต้องช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับพระไตรปิฎก ในพระสูตรต่าง ๆ เช่น พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือ 1) บัณฑิตสูตร 2) อรรถกถาสูตร และ 3) เวสสันดรชาดก พระสูตรและพระวินัยที่พระพุทธทรงบัญญัติไว้ แสดงให้เห็นความสำคัญ ในการดูแลและรักษาป่าและห้ามตัดไม้ทำลาย และยังเน้นให้ประโยชน์ที่เกิดจากการธรรมชาติป่าไม้ ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารเรื่อง วิถีชุมชน ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้กับชุมชน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552)

2. การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาต้านป่าไม้ของแต่ละภาคมีความคิดในการใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาที่ต่างกันเป็นหลักธรรมและแนวความคิดทางภูมิปัญญา ซึ่งแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาค คือ ภาคกลางใช้หลักธรรมด้านศีล 5 และไตรสิกขา ภาคอีสานใช้หลักธรรมด้านศีล 5 ด้านอริยสัจ 4 และหลักเมตตา อุเบกขา 4 และภาคเหนือใช้หลักธรรมความเพียร ขันติ วิริยะ อุสหาะ ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตา และหิริโอตตปปะ ซึ่งในแต่ละแบบของแต่ละภาคนั้น ได้ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมตามลักษณะของภูมิภาค ชุมชน และผืนป่านั้น ๆ หลักอริยสัจ 4 เมื่อนำมาประยุกต์เข้ากับวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม จะมองเห็นธรรมชาติในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งมีการเกิดดับและย่อยสลาย เห็น ความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม ความอยากที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ทำให้เกิดทุกข์ พระพุทธศาสนามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ค้นหาความอยากที่มีอยู่ในจิตใจทำให้มนุษย์ทำลายธรรมชาติ เพื่อสนองตนหาความต้องการของตนเอง ดังนั้น มนุษย์จึงควรลดตัณหาที่มีอยู่ เพื่อความอยู่รอดของสิ่งแวดล้อม การดับความทุกข์ก็เปรียบได้กับการดับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้รับผลกระทบอยู่ และเมื่อมนุษย์รู้ว่าสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมคืออะไร เกิดมาจากไหน มีอะไรเป็นฐานทำให้เกิดปัญหา ก็หาทางกำจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นให้หมดไป ทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นกลับมาสมบูรณ์เช่นเดิมได้ การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติ สติจะนำไปสู่สมาธิ และปัญญา ซึ่งจะปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์และความโศกเศร้าทั้งมวล ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ (พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษ ฐิริปัญโญ, ผศ.ดร., 2562)

ในมุมมองของพระพุทธศาสนา ยึดหลักการบนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ กำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยให้มนุษย์ได้ตระหนักเรื่องของความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ จึงต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎของหลักไตรลักษณ์ หลักศีล 5 หลักอริยสัจ 4 โดยนำหลักพุทธธรรมเหล่านี้มาให้การอบรม สั่งสอนแก่ชาวบ้านตามเทศกาลต่าง ๆ ที่มีโอกาส การส่งเสริมปลูกป่าไม่ใช่ปลูกแค่อยู่ในป่า ยังมีการส่งเสริมเรื่องยาสมุนไพร โดยใช้ป่าให้เกิดประโยชน์แก่ชาวบ้าน และสร้างรายได้จากป่า ก็จะลดการบุกรุกทำลายป่าลงได้ และจะช่วยกันรักษาให้เป็นมรดกตกทอดเหมือนเป็นสมบัติให้อนุชนรุ่นหลัง ให้สำนึกรู้จักคุณค่าของป่า เน้นที่หลักคำสอน ป่าก็มีจิตใจ มีชีวิต เมื่อรักษาดูแลดี ป่าก็ให้ผลประโยชน์ตอบแทนด้วยความร่มรื่น แต่บางครั้งก็ต้องใช้กฎหมาย และกฎของสังคมเพื่อให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติตาม โดยไม่ทำลายพื้นป่าธรรมชาติ สอดคล้องกับแนวคิด การถือครองที่ดิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย : การควบคุมของรัฐ การจัดการชุมชนหรือสิทธิในการใช้ของปัจเจกชน ศึกษาการถือครองที่ดิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์ โดยจำกัดพื้นที่ไว้ที่ภาคเหนือโดยทั่วไป โดยศึกษาลักษณะแห่งสิทธิในการถือครองทั้งที่เป็นปัจเจกชนและสิทธิชุมชน (ประพิณวดี ศิริคุณลักษณ์และชนิดา สังขพิทักษ์, 2546) และในบางครั้งการใช้แต่กฎหมายเพียงลำพัง ก็ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ถ้าขาดความร่วมมือจากชาวบ้านผู้อาศัยในพื้นที่ป่าและวัดด้วย รวมทั้งจารีตประเพณีของชาวบ้านด้วย บุรณาการรูปแบบการรักษาศาสนาให้เข้าวิถีชีวิตของชาวบ้าน สอดคล้องกับผลการวิจัยร่วมโครงการศึกษาชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: กฎหมายและประเพณีท้องถิ่น ศึกษากฎหมายและจารีตประเพณี ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่มีมาช้านานในชุมชนต่าง ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมีอยู่ของจารีตประเพณีท้องถิ่นของชุมชนที่ใช้จัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยจารีตประเพณีเหล่านี้มีความแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเป็นอยู่ของชุมชน (ไพสิฐ พาณิษฐ์กุล, 2541)

3. แนวทางที่นำเสนอในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ โดยภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักธรรม อริยสัจ 4 ศีล 5 เมตตา และ หิริโอตตัปปะ เพราะหลักธรรมแต่ละหลักธรรมกล่าวถึงความเป็นจริงในมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันในสังคมตั้งแต่ครอบครัว จนถึง ชุมชน ต้องมีความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อความ

ประเพณีที่ผิดทำนองคลองธรรม สามารถนำมาเข้าใช้กับหลักสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ จะอยู่ร่วมกันได้อย่างไรให้เกิดความสุข เพื่อสร้างความสันติสุขให้ชาวบ้านและวัด และเป็นลดภัยธรรมชาติ ที่เกิดจากความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ หรือเกิดจากฝีมือมนุษย์ เพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด จึงแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติ พอเกิดภัยธรรมชาติ ก็เกิดความเสียหายตามมา ผู้ที่ได้รับผลโดยตรง คือ มนุษย์จะได้รับผลกระทบโดยตรง

แนวทางการใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาเพื่อรักษาธรรม อาจจะใช้หลายรูปแบบด้วย ทั้งการส่งเสริมให้ความรู้ภาคประชาชน เน้นการเผยแพร่ข้อมูลให้ชาวบ้านเข้าใจเรื่อง การศึกษาการศึกษาป่าไม้ตามกระบวนการต่าง ๆ หรือจากประสบการณ์ที่ผ่านมาให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศส่งเสริมการมีส่วนร่วม ส่งเสริมศักยภาพและจิตสำนึกเป็นเครื่องมือสำคัญในการตัดสินใจ เพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้าน สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของชุมชนตามลักษณะของระบบนิเวศในการฟื้นฟูเพื่ออนุรักษ์ป่า โดยจัดทำฐานข้อมูลเพื่อเผยแพร่ต่อชุมชนที่เกี่ยวข้อง กำหนดมาตรการให้คนอยู่ร่วมกับป่า และทำกิจกรรมสนับสนุนการฟื้นฟูรักษาระบบนิเวศ ทำให้เกิด ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ โดยหลักหลักศีล 5 ให้ชาวบ้านได้สมาทานศีล 5 ไม่ก้าวก้าวธรรมชาติให้รักษาธรรมชาติเหมือนกับการรักษาชีวิตตนเอง ทำพิธีปลูกป่า บวชป่า ทำเครื่องหมายประยุกต์ พิธีกรรม ต่าง ๆ เข้ากับความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ ก็จะสามารถดำเนินการได้ให้เกิดการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางสำคัญ มีการจัดองค์ความรู้สร้างภูมิคุ้มกันพัฒนาระบบฐานข้อมูลระดับชาติ สนับสนุนปราชญ์ชาวบ้านในการสืบทอดองค์ความรู้ อนุรักษ์ฟื้นฟู ส่งเสริมการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพในการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร สุขภาพท้องถิ่น พัฒนาขีดความสามารถและสร้างนวัตกรรมจากทรัพยากรชีวภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เน้นหลักคำสอนเรื่องอริยสัจ 4 สาเหตุเกิดทุกข์ ประสพปัญหาเรื่องฝนแล้ง ภัยธรรมชาติ หรืออุทกภัยต่าง ๆ ที่พวกเขาประสบอยู่ในขณะสาเหตุเกิดขึ้นจากอะไร ต้องค้นหาสาเหตุและเข้าไปช่วยกันแก้ปัญหา คือ ลดความอยากของมนุษย์ลง โดยไม่บุกรุกป่าสงวนหรือทำลายธรรมชาติ ถ้ายังไม่สามารถลดความอยากลงได้ ยังหลงมัวเมายึดติดกับสังคัมบริโภคนิยม ก็จะเป็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นความไม่แน่นอนหรือการคงอยู่ธรรมชาติ ก็เปลี่ยนแปลงไปธรรมดาตามหลักของไตรลักษณ์

สอดคล้องผลการวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีมูลนิธิฮักเมืองน่าน (พระครูพิพิธธรรม, ดร., 2549)

สรุป

การใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนานั้น มาจากหลักธรรมทั้ง 4 หลักธรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ได้ทั้ง 3 ภาค โดยมี วัด พระสงฆ์ เป็นผู้นำและกำหนดทิศทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ที่มีรัฐและชุมชนเป็นผู้สนับสนุนและเครือข่ายเป็นทีมร่วมทำงานเพราะวางเครือข่ายไว้หลายภาคที่สามารถทำงานร่วมกันได้

การประยุกต์หลักพระพุทธศาสนา ในการอนุรักษ์ป่ามีหลักหิริโอตตัปปะ และหลักกฎหมายควบคุมอยู่ ซึ่งเจ้าหน้าที่เป็นผู้บังคับใช้กฎหมาย ประกอบกับการอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกันด้วยเมตตากรุณา ในลักษณะกิจกรรม สร้างความรักความสามัคคีด้วยประเพณี วัฒนธรรมการบวชป่าหรือสร้างพระพุทธรูปไว้ตามแนวป่าให้ชุมชนหรือพระเป็นผู้ดูแล เพราะถือว่ามิ่งมงคลพระศาสนาได้เข้ามาประทับในป่าจะเป็นที่เคารพ ยำเกรงกับผู้พบเห็น และมีการส่งเสริมด้านการศึกษาแก่เยาวชนเพื่อให้กลับมาพัฒนาท้องถิ่น

แนวทางการนำคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องการอนุรักษ์ป่า ล้วนสนับสนุนให้บุคคลดำรงชีวิตอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทำให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา แนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีลถ้าทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่ควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกติกาหรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งศีลจะช่วยระมัดระวังควบคุมผู้ที่ฝ่าฝืนปลูกจิตสำนึก และสร้างภูมิคุ้มกันด้วยปัญญา แนวทางอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิฮักเมืองน่าน ใช้หลักเมตตาธรรม หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักสันโดษ และมีความรักต่อทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้แบบพอเพียง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ภาครัฐควรเข้ากำกับดูแลและส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชน และการอาศัยพื้นที่ป่าจากธรรมชาติเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน โดยสร้างเป็นองค์กรเครือข่ายระหว่างภาครัฐ วัด และชุมชน

1.2 ภาครัฐ ควรส่งบุคลากรลงพื้นที่ให้การอบรมแก่ชุมชน ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติการดูแลรักษาป่าธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์ป่าไม้ตามพระวินัยและชาดกในพระพุทธศาสนาเถรวาท”

2.2 ควรทำวิจัยเรื่อง “พุทธวิธีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแบบจิตอาสา”

2.3 ควรดำเนินการการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาโดยใช้วิธีการปฏิบัติการ กระบวนการพัฒนาปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้จากการปฏิบัติภาคสนามเพื่อแก้ไขปัญหา

เอกสารอ้างอิง

ประพิณวดี ศิริศุภลักษณ์และชนิดา สังขพิทักษ์. (2546). การถือครองที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย: การควบคุมของรัฐ การจัดการชุมชน หรือสิทธิในการใช้ของปัจเจกชน. ใน รายงานฉบับสมบูรณ์ คณะเศรษฐศาสตร์ ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ ประยูร กัด. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน.

พระครูพิพิธจารธรรม, ดร. (2549). แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีมูลนิธียักษ์เมืองน่าน. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 3(2), 30-44.

พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษ ฐิริปัญโญ, ผศ.ดร. (2562). การจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ. กรุงเทพมหานคร: จรัสสินทวิการพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). วิถีชุมชน. กรุงเทพมหานคร: กองทุนหนังสือประทีปปัญญา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ไพสิฐ พาณิชย์กุล. (2541). พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย : กฎหมายกับประเพณีท้องถิ่น (ร่วมวิจัย). ใน โครงการวิจัยร่วม. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.